

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

**ПОЈАМ, ПОРЕКЛО И ПРОБЛЕМ ДЕФИНИСАЊА
ДЕМОКРАТИЈЕ**

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Др Мирослав Младеновић

КАНДИДАТ:

Дајана Спасојевић

Београд, 2018. године

САДРЖАЈ

1. Увод.....	3
2. Појам и значења демократије.....	4
2.1. Елементи и начела.....	5
2.2. Принципи	7
2.3. Демократија као начин живота.....	9
3. Настанак и развојни пут демократије.....	11
3.1. Класична демократија.....	11
3.2. Протективна демократија.....	13
3.3. Развојна демократија.....	14
3.4. Народна демократија.....	16
3.5. Либерална демократија.....	17
4. Супротстављена гледишта и проблеми дефинисања.....	21
5. Закључак.....	25
Литература.....	27

1. УВОД

Демократска држава настоји да буде добра држава за своје грађане – је несумњиво реченица на коју се јако често наилази у литератури, или медијима који извештавају о овој важној политичкој теми. Без обзира да ли сте лаик или академски грађанин, обичан човек из народа или појединац на некој важној функцији, демократија је феномен о коме сви говоре. Настала прво као идеја у главама великих филозофа, који су пре много векова чинили темеље тадашњих држава, а затим и као политички вид уређења друштава, демократија је прошла дугу историју, и сада можемо да кажемо да је један од идејних праваца и политичких видова уређења са дугом и завидном традицијом.

Као један од најегалитарнијих видова друштвеног уређења, бројни идеалисти и просветитељи су њој давали предност у односу на све остале видове уређења друштва. Данас након више од две хиљаде година и упркос бројним променама кроз које је савремено друштво прошло у односу на антички и хеленистички период, упркос бројним новинама које доносе информационе технологије, можда и више него некада многи сматрају демократију неопходном. Иако се живи у свету просперитета и прогреса, упркос њему, највећи део светске популације води рат за важна питања, као што су, како се прехранити, како исплатити све рачуне, како обезбедити својим потомцима основно, а долази се и до можда најважнијег рата, рата за основна људска права, која су у такозваним земљама Трећег света још увек сан за велики број људи. Такође и након страха које су оставиле разраћа у Другом светском рату, на Истоку још увек тињају ратни окршаји, предвођени жељама великих сила за доминацијом, потпуном контролом чиме се руше основна права и нарушава безбедност људи.

Из перспективе студија безбедности, демократија је изразито важна и релеванта тема истраживања. Из тог разлога је циљ овог рада, осврт на настанак и историјски развој овог појма, како би се у неким наредним радовима, могла пажња посветити даљем истраживању на тему повезивања демократије и безбедности, тј. релевантности и доприноса демократије као идеје и политичког уређења безбедности једне државе, региона и света у глобалу.

2. ПОЈАМ И ЗНАЧЕЊА ДЕМОКРАТИЈЕ

Реч демократија изведена је од грчких речи „demos“ која означава народ иако су је Грци користили да означе сиромашне или мноштво, и „kratos“ која значи власт, односно владавина, тако да демократија у буквалном преводу значи владавина народа. Међутим, када би цео народ стварно могао сам да влада, како нам говори буквалан превод, онда му не би била потребна ни држава ни демократија. Тако да то схватање не води далеко.

Демократија се може посматрати као демократија у ужем смислу и демократија у ширем смислу.

Демократија у ужем смислу представља политички систем у коме постоји владавина већине односно владавина мањине у име већине грађана која је ту мањину изабрала. Уставом и законима омогућено је да грађани непосредно или преко својих слободно изабраних представника учествују у доношењу одлука државних органа. Тако грађани могу ефикасно да контролишу државне органе.

Демократија у ширем смислу односи се на демократске односе и демократски дух у свим сферама друштвеног живота : привреди, култури, образовању, уметности, спорту, једном речју – свакодневном животу. Демократија не може постојати и бити ефикасна само у политичкој сфери, мора бити саставни део целокупног друштвеног живота.

Свака власт, односно владавина, подразумева онога ко влада и онога над ким се влада. У конкретном случају, и субјект (онај ко влада) и објект (онај над ким се влада) дати су у истом ентитету - народу. У том контексту, ствари су тешко објашњиве чак и у логичкој равни. Тешкоће су још веће када се хоће сагледати каква стварност стоји, или може да стоји, иза таквог „јединства” субјекта и објекта власти, односно владања. Јер, како Лајпхарт (Arend d'Angremond Lijphart) каже „одређивање демократије као ’владавине народа и за народ’ покреће суштинско питање: ко ће владати и о чијим интересима влада треба да води рачуна када не постоји сагласност у народу и када су жеље народа опречне?”(Лајпхарт, 2003:75)

2.1.ЕЛЕМЕНТИ И НАЧЕЛА

Свака демократија има више елемената, али су главна два. Први елемент је друштвени. Он се састоји у постојању политичке воље народа. Постоји чисто филозофски проблем дефинисати вољу, због тога је још теже одредити изведену политичку вољу народа, који пре зна шта неће него шта хоће. Други елемент је државно-организациони, са којим се демократија најчешће изједначава. Тај спољашњи елемент демократије састоји се најпре у постојању одговарајућих средстава и механизма за повезивање народа са државом, а затим, у омогућавању народу да учествује у вршењу државне власти. Због тога се у најважнијим савременим правним документима одређују грађанске и људске слободе и права, утврђују институције права гласа, кандидовања, изборни поступак, начини расподеле добијених гласова, институције оставке и опозива, као и други начини за учествовање народа у вршењу државне власти, укључујући и средства којима народ може да натера државне органе да извршавају ту вољу. Да би демократија могла да постоји, потребно је да постоје оба њена елемента. У противном, када нема друштвеног елемента, тада постоји само огољена демократска форма без садржаја а када нема државно-организационог елемента, тада не постоји начин да се изрази друштвени елемент демократије. (Митровић, 2017)

Једно од основних обележја демократије јесте начело политичке једнакости према ком би политичка моћ требала да буде што шире распоређена. Политичка једнакост уопштено представља једнаку расподелу политичке моћи и утицаја. Постоје два начина схватања: Према либерално-демократској теорији, политичка једнакост подразумева једнаку расподелу политичких права: право гласа, права на кандидовање, што је сажето у начелу „један човек- један глас; један глас вреди као један“. Насупрот томе, социјалисти политички утицај доведе у везу са чиниоцима као што су контрола над привредним ресурсима и приступ средствима за масовну комуникацију. По том гледишту, политичка једнакост не подразумева само једнако право гласа већ и значајан степен друштвене једнакости. Без обзира на то како је „народ“ одређен, политичка једнакост обезбеђује да сваки припадник има исти значај: сви гласови имају једнаку тежину.

Главно питање које се поставља јесте у оквиру којег тела треба ту политичку моћ расподелити или ко заправо чини тај народ? Првобитан одговор би био једноставан и рекло би се да су то сви људи, то јест целокупно становништво једне земље. У стварности, ипак сваки демократски систем је углавном ограничавао политичку партиципацију. Кроз историју постоје многобројни примери значајног ограничења у демократским системима.

У Грчкој, демократија није подразумевала политичку једнакост, већ наклоност према сиромашнима јер као што је већ речено, они су изворно користили реч „demos“ за сиромашне. Ограничења права гласа постојала су у већини западних држава и у добром делу двадесетог века и најчешће су се заснивала на критеријуму својине или искључивању жена. У Великој Британији опште право гласа није уведено све до 1928, када су жене добиле потпуно гласачко право. У САД се то догодило тек почетком шездесетих година двадесетог века, када је у великом броју јужњачких држава Афроамериканцима по први пут омогућено да гласају. Али у свим демократским системима и даље постоји значајно ограничење: искључивање деце из политике. Иако је прихваћено да се под „народом“ подразумевају дословно сви пунолетни грађани, појам се може тумачити на велики број различитих начина. Пошто поделе и неслагања постоје у свим заједницама, под „народом“ се може сматрати „већина“ тако да демократија значи примену начела владавине већине, по којем је воља већине, изнад воље мањине. Коначно за народ се може сматрати скуп слободних и једнаких појединаца који имају право да доносе аутономне одлуке.

Модерна демократија представља такав облик политичког режима у коме већина народа (становника, грађана) на унапред тачно одеђен начин може стално или повремено да учествује у вршењу државне власти, контролише рад својих представника, поставља питање њихове одговорности итд. (Митровић, 2017)

Друге важне карактеристике демократије су начело самоодређења и начело аутономије и у вези с тим је питање: да ли се демократија може силом наметнути као једнообразни узор који се најчешће представља као синоним за слободно тржиште. Бењамин Барбер (Benjamin R. Barber) закључује да нове демократије треба да пронађу свој идентитет, јер у изградњи демократије мора бити узето у обзир искуство и традиција сваког народа. (Барбер, 1996)

2.2.ПРИНЦИПИ

Код демократије је разлика између *idealitera* (онога што би демократија требало да буде) и *realitera* (онога што демократија фактички јесте) прилично велика.

Степен остварења демократске владавине у свакој земљи оцењује се на основу степена реализације демократских принципа који се остварују путем демократских институција, које су различите с обзиром на карактер културе и традиције неке земље.

Потребно је поменути два основна принципа: 1. Политички суверенитет народа као њихово право на самоодређење као народа и 2. Политичку еманципацију индивидуа, што подразумева тако устројство власти у које грађани играју активну улогу. Према речима Корнелијуса Касторијадиса (Cornelius Castoriadis), демократија је пројект индивидуалне и колективне аутономије, пројекат друштва у којем сви грађани имају прилику да учествују у изградњи закона релевантних за друштво. То значи, да се процес изградње демократије не завршава слободним изборима за представнике власти, јер би у том случају била произведена „либерална олигархија“ која би доминирала над народом и остављала га у стању неактивности и приватности (Касторијадис, 2000). Није довољно да индивидуе буду једнаке пред законом, јер у колико нису ослобођене свакодневне борбе за опстанак, неће развити мотивацију да постану политичке фигуре и да као такве буду једнако третиране у оквиру политичких институција. Тада постаје фундаментално питање какав садржај живота омогућава уређење које се назива демократским и да ли се квалитет живота у таквом уређењу разликује од других недемократских друштвених поредака. Због тога се у оквиру расправе о демократији мора укључити разматрање квалитета живота. Нови квалитет живота је истовремено и претпоставка и тест степена развијености демократије.

Демократија пре свега зависи од квалитета грађана то јест од њихове демократске свести и менталитета, јер демократија се не може развити док се индивидуе не трансформишу у грађане, што доводи до промене њиховог социјалног статуса и психологије, а то подразумева стварање заједнице са сасвим другачијим начином и стиливима живота.

Социјално грађани су по дефиницији аутономне, независне личности које се могу користити својим слободама да би унапредили квалитет живота. Грађани су поштовани чланови друштва чија добробит мора бити примарни интерес демократске владе. Без грађана и њихове активности не може се изградити добар демократски поредак, јер демократија није заснована само на владавини права и на демократским институцијама већ и на партиципацији грађана и њиховој подршци демократској политици. Дакле, грађанин није пуки објект политичке владавине, већ као слободна личност стиче сопствени идентитет и демократски друштвени карактер који подразумева отвореност према алтернативама и толеранцију према различитостима.

Унескова универзална декларација о демократији указује на више принципа демократије. У те принципе спадају, чување и промовисање достојанства основних права индивидуе да достигне социјалну правду, јачање економског и социјалног развоја заједнице, јачање друштвене кохезије и националне стабилности, стварање повољне климе за достизање општег светског мира, равноправна сарадња свих грађана без обзира на пол, слободна политичка утакмица као производ недискриминативног учешћа свих у складу са законом, владавина закона и имплементација људских права, миран економски, друштвени и културни развој (Inter – Parliamentary Union, 1998)

Истраживање и утврђивање нивоа достигнуте демократије као и ставова грађана у погледу имплементације темељних принципа демократије најчешће захтева груписање принципа демократије. Уколико као основни критеријум груписања принципа узмемо подручје њиховог деловања, онда можемо разликовати следеће демократске принципе: одговорност државе, владавина права, економске слободе, слободни избори, људска права и слободе и слобода медија.

Дајмонд (Larry Diamond) тврди: „Стабилна демократија захтева владавину закона, у којој је устав најважнији акт, сви грађани су једнаки пред законом, нико се не налази изнад закона, корупција је смањена и кажњива, државни органи поштују права грађана а грађани имају приступ судовима да би бранили своја права“ (2008:165).

Дакле, услов демократског развоја је стварање равнотеже како би се избегла превише снажна круна или превише независна земљорадничка аристократија.

2.3.ДЕМОКРАТИЈА КАО НАЧИН ЖИВОТА

Демократија се “не прима” увек и свуда. За тако сложен и суптилан процес потребан је, како Дал (Robert Alan Dahl) каже „неуобичајен склоп повољних услова”, у које он убраја “писменост, образовање, људска права, поштено и независно судство, аутономију организација и плурализам, распрострањеност богатства и равномерност висине дохотка”.(Дал, 1999:415) Додају ли се томе и „референце” на којима инсистирају други аутори, није тешко закључити да се у претпоставке за развој демократије убрајају многи, најразноврснији фактори и чиниоци, од економских, социјалних, политичких, културолошких и историјских, до међународних, тзв. ситуационих.(Матић, 2002:209) Демократија се може идентификовати са отвореним друштвом, које има сензибилитет за нове импулсе и иновације, укључујући и отвореност у погледу кретања људи и размене идеја и културних вредности.

Продубљено схватање демократије постаје најзначајније у прелазном периоду од тоталитаризма ка демократији у источној и југоисточној Европи. Да би се обезбедила демократска трансформација система, осим фер избора као нужног полазишта, морају да се на институционалном нивоу превазиђу стари механизми власти и односи моћи, и да се изврше радикалније промене у менталној структури становништва.

На институционалном нивоу демократија је неспојива са: концентрацијом власти и одсуством поделе власти; са монополом политичке моћи; моноорганизацијском структуром друштва; постојањем његове привилеговане политичке елите која влада у име парламента; са подржавањем свих институција друшта и поистовећивањем државе и друштва; са елиминисањем цивилног друштва; са непостојањем критичке јавности.

На менталном нивоу демократије нема: уколико влада није идејно/духовно и политичко једноумље; ако доминира ауторитарни „друштвени карактер“; ако колективистичка свест потискује грађанску индивидуалну самосвест; ако је идеолошки начин мишљења основни и често једино дозвољени оквир оријентације; ако је државни вредносни систем једино мерило свих друштвених и индивидуалних вредности, те уколико преовлађује хетерономни над аутономним моралом.(Голубовић, 2007: 15)

Гледано из овог угла потврђује се теза да се демократија односи на целокупни начин живота једног друштва и његових чланова, те да процес демократизације означава радикално другачију перспективу квалитета живота него што је пружају недемократска друштва. Овде се не подразумева нормативни појам демократије, демократије као идеала, већ одређивање основних услова који чине могућим конституисање демократског друштва.

Идеална конструкција демократије је недостижна зато што је то динамички појам у којем се сама конфигурација односа мења и развија. Зато се може разумети да се и у демократским друштвима налазе неостварени сви потребни услови за пунији демократски развој.

3. НАСТАНАК И РАЗВОЈНИ ПУТ ДЕМОКРАТИЈЕ

Развој демократије траје неколико хиљада година, па је појам имао различита значења и облике (од непосредне владавине слободних грађана у Атини, па до представничке демократије данас). Демократија није још увек потпуно развијен облик владавине, у сталном је процесу обогаћивања и јачања, то јест представља једну динамичну категорију, као таква никад није остварена у пуном обиму и то је идеал коме се тежи.

Међутим, враћајући се на корене демократије, може се рећи да је демократија веома стара и њен историјски развој се најбоље може пратити кроз следећа четири различита модела демократије. Модели демократије су:

- класична демократија,
- протективна демократија,
- развојна демократија
- народна демократија

3.1. КЛАСИЧНА ДЕМОКРАТИЈА

Класични модел демократије заснива се на полису, односно граду-држави античке Грчке, а посебно на систему владавине који је био развијен у највећем и најмоћнијем грчком граду- држави, Атини. Облик директне демократије се описује као једини чист или идеалан систем народног учествовања. Често се атинска демократија узима као класичан пример из давних времена. Реч је о демократији која је постојала мање од два века (од 508. године пре н.е. захваљујући Клистену, грађанину племенитог рода, до 323. године пре н.е., то јест до краља Филипа II Македонског) само за слободне атинске грађане (тридесетак-четрдесетак хиљада старијих од 18 година) који су представљали мањину чак и на врхунцу моћи античке Атине. Атински грађани су се делили на оне који су

учествовали у јавном животу (polites) и на оне који то нису чинили (idiotes). Иако је овај модел извршио значајан утицај на касније мислиоце попут Русоа (Jean-Jacques Rousseau) и Маркса (Karl Heinrich Marx), атинска декомпатија је развила изузетан вид непосредне народне владавине који би могао да има само ограничену примену у савременом свету. Атинска демократија се односила само на део слободне мањине грађана и била је ограничена на слободан говор у Скупштини (isegoria) и исти такав положај грађана пред законом (isonomia). У њој су сви слободни грађани имали право да се кандидују за чланове Скупштине у којој се одлучивало о свим покренутим питањима. Њихове одлуке биле су извршене и на њих нико није могао да утиче. Тиме је постигнуто да атински демос има суверену власт.

Оно што је атинску демократију чинило изузетном био је степен политичког деловања њених грађана. Не само што су учествовали на редовним заседањима Скупштине већ је и велики број њих био спреман да преузме одговорност за јавне послове и одлучивање. Најутицајнији тадашњи критичар овог облика демократије био је филозоф Платон. Критиковао је начело политичке једнакости зато што огроман број људи не поседује ни мудрост ни искуство да разумно влада сопственом корист. Решење које је представио у делу „Држава“ било је да власт буде предата у руке класе филозофа краљева, чувара, чија би владавина била нека врста просвећене диктатуре. (Платон, 2013)

На практичном нивоу недостатак атинске демократије био је тај што је могла да опстаје једино искључивањем из политике огромног дела становништва. Партиципација је била ограничена на мушкарце рођене у Атини, старије од 20 година. Робови, жене и странци нису никада имали политичка права. Тако да су грађани Атине заиста могли да се посвете активно политици јер су захваљујући робовима били ослобођени тешког рада а посвећеношћу жена били су ослобођени обавеза у домаћинству.

Посматрајући овако атински полис је заправо представљао супротност демократског идеала. Класичан модел демократије се данас одржао само у неким деловима света, нарочито у сеоским заједницама Нове Енглеске у САД и у скупштинама локалних заједница у мањим швајцарским кантонима. Овај модел је основа за организовање референдума, посебно када је реч о уставним питањима, а и новим демократским експериментима, као што су народни панели и електронска демократија.

3.2.ПРОТЕКТИВНА ДЕМОКРАТИЈА

Када су у осамнаестом и деветнаестом веку демократске идеје оживеле, појавиле су се у облику који се разликовао од класичне демократије античке Грчке. Демократија се мање схватала као механизам помоћу којег јавност може да учествује у политичком животу, а више као средство којим грађани могу да се заштите од злоупотребе власти, то јест као *протективна демократија*. Жеља да се појединац сачува од свемоћне власти изражена је у можда најстаријем демократском питању које је Аристотел упутио Платону: „А ко ће чувати чуваре?“. Такође у седамнаестом веку Џон Лок (John Locke) је био забринут због неограничене власти и тврдио је да се право гласа заснива на постојању природних права, а посебно на праву власништва. Природна права подразумевају права која је доделио Бог, суштинска за људска бића и неотуђива. Демократија је добила значење система „владавине на основу сагласности“ која делује кроз представничку скупштину. Међутим Лок није био демократа јер је сматрао да право гласа треба да буде додељено само поседницима, јер само они располажу тим природним правима која могу бити угрожена.(Лок, 1978)

Од краја осамнаестог века, радикалније схватање општег права гласа развили су утилитаристички теоретичари Џереми Бентам (Jeremy Bentham) и Џон Мил (John Stuart Mill). Утилитаристичка подршка демократији се такође заснивала на потреби да се заштите и унапреде интереси појединаца. Бентам је веровао да је опште право гласа, у то време схваћено као право гласа за мушкарце, био једини начин за постизање „највеће среће за највећи број људи“, јер појединци траже задовољство а избегавају бол. Оправдавање демократије са становишта заштите значи само делимично прихватање демократске владавине.

Протективна демократија укратко, је облик демократије, али ограничен и посредан. У стварности, пристанак оних којима се влада испољава се гласањем на редовним и такмичарским изборима. На тај начин се обезбеђује одговорност оних који владају. Политичка једнакост тако има стриктно техничко значење и поистовећује се са једнаким бирачким правима. То је најпре систем уставне демократије који функционише у оквиру

скупа формалних и неформалних правила којима се власт контролише. Ако је право гласа средство за одбрану личне слободе, онда она мора да буде осигурана стриктном поделом власти на извршну, законодавну и судску, као и очувањем основних права и слобода.

Протективна демократија има за циљ да грађанима пружи најширу могућност да живе онако како желе. Зато је она у сагласности са *laissez-faire* капитализмом и веровањем да би појединци у потпуности требало да буду одговорни за економске и друштвене услове у којима живе. (Матић, 2002:145)

3.3.РАЗВОЈНА ДЕМОКРАТИЈА

За разлику од ране демократске теорије, центар пажње се померио на развој човека и заједнице. Ово је довело до настанка нових модела демократске владавине који се уопштено могу назвати системима *развојне демократије*. Најзначајнија и најрадикалнија новина био је модел који је развио Жан-Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau). Русоове идеје у много чему су означиле напуштање доминантног либералног схватања демократије и извршиле утицај на марксистичко и анархистичко учење, а касније и на нову левицу. За Русоа демократија је у крајњој мери била средство помоћу којег људска бића могу да остваре слободу или аутономију, схваћену као „потчињавање закону који појединац сам себи прописује“. (Русо, 2016) Дакле, грађани су „слободни“ само када непосредно и стално учествују у обликовању живота заједнице у којој живе. Ова идеја превазилази уобичајено схватање изборне демократије и подржава радикалнији идеал директне демократије. Русоове идеје су помогле обликовање савремене идеје партиципативне демократије коју су током шездесетих и седамдесетих година двадесетог века обновили мислиоци нове левнице. Они уздижу вредности „партиципативног друштва“ у којем је сваки грађанин у стању да оствари испуњење тако што учествује у одлучивању које утиче на његов или њен живот. Овај циљ је могуће једино постићи отвореношћу, одговорношћу и децентрализацијом одлучивања у свим кључним установама друштва: породици, локалној заједници и на радном месту, као и у оквиру „политичких“ институција као што су

партије, интересне групе и законодавна тела. Главна идеја је „демократије обичних људи“ односно веровање да политичка власт треба да се врши на најнижем могућем нивоу.

Русо се сматра творцем такозване тоталитарне демократије али постоји и умеренији облик развојне демократије, који је у сагласности са либералним моделом представничке владе, а потиче из дела Џона Стјуарта Мила. За њега је основна вредност демократије то што подржава „највиши и усклађен“ развој индивидуалних способности. Учешћем у политичком животу, грађани увећавају своје знање, проширују свест и постижу виши степен личног напретка. Тако да је Мил сматрао да политичко право треба доделити свима, осим неписменима.

Као и други либерали, Мил је био свестан опасности које носи демократија. Његова схватања су била у ствари у кораку са уобичајеном либералном мишљу јер је одбацивао идеју формалне политичке једнакости. Следећи Платона, није веровао да сва политичка мишљења имају подједнаку вредност. Он се залагао за систем плуралног вотума: неквалификовани радници би располагали једним гласом, квалификовани би имали два, док би они са завршеним школама и академским звањима имали пет, односно шест гласова. Мил је био забринут због могућности да демократија, тиме што подстиче људе да прихвате вољу већине, уништи расправу, критицизам и интелектуални живот уопште, чиме би подржала униформност и тупи конформизам.

Интересантно је подсетити се и Милових начела слободног друштва, која се могу применити и на демократско друштво: да човечанство није непогрешиво- што упозорава да и демократија није апсолут који се не може пропитивати; да су истине најчешће полуистине- што значи да се морају узимати са посебном резервом и сумњом; да јединство мишљења није увек пожељно и да различитост није зло. (Мил, 1988)

Милове идеје су се нашле у основи концепта *делиберативне*, односно *парламентарне демократије*. Парламентарна демократија је облик демократске владавине који функционише кроз делиберативну скупштину, која представља посредну везу између владе и оних којима се влада. Демократија је тако у суштини одговорна и представничка владавина. Парламентарна демократија је равнотежа између учествовања народа и владавине елите: влада није директно одговорна јавности, већ њеним изабраним

представницима. Предност овог система је што су представници, захваљујући свом образовању и прилици да разматрају и расправљају, наводно способнији од самих грађана да одреде шта је у њиховом најбољем интересу. У класичном облику парламентарне демократије, који се везује за Мила и Берка од парламентарца се захтева да раде у корист свог бирачког тела. Док савремена партијска политика је спојила идеје парламентарне и мандатске демократије.

3.4.НАРОДНА ДЕМОКРАТИЈА

Појам „*народа демократија*“ проистекао је из ортодоксних комунистичких режима који су после Другог светског рата настали на совјетском моделу. Употребљава се за широко означавање различитих демократских модела који воде порекло од марксистичке традиције. Иако се ови модели међусобно разликују, они пружају алтернативу познатијим либералним моделима. Марксизам је углавном одбацивао либералну односно парламентарну демократију, сматрајући је за „капиталистичку“. Марксисте је привлачио појам и идеја демократије због њених јасних егалитарних последица. Он се посебно користио за означавање циља друштвене једнакости која се остварује заједничким власништвом над богатством („социјална демократија“ у свом изворном значењу), насупрот „политичкој“ демократији која успоставља само привид једнакости. (Матић, 2002:150)

Карл Маркс је веровао да би рушење капитализма подстакло развој истинске демократије. Према његовом гледишту „буржоаска“ демократија биће замењена потпуно другачијим системом „пролетерске“ демократије. (Маркс, 1979)

Облик демократије које је развијен у комунистичким државама двадесетог века више је, међутим дуговао идејама Владимира Лењина (Vladimir Lenin) него Маркса. Иако је Лењинов слоган „Сва власт совјетима“ из 1917. одржавао идеју демократије комуна, у стварности је власт совјетској Русији брзо прешла у руке Бољшевичке партије (касније преименоване у Комунистичку). Према Лењину она је престављала ништа мање него

„авангарду радничке класе“. Ова теорија је у СССР постала угаони камен „лењинистичке демократије“ и прихватили су је сви остали ортодоксни комунистички режими као једно од основних обележја марксизма-лењинизма. Међутим, слабост овог модела је у томе што је Лењин пропустио да у њега угради неки механизам који би контролисао власт Комунистичке партије (а поготову њених вођа) и обезбедио да остане отворен и одговоран према радничкој класи. (Лењин, 1979)

3.5.ЛИБЕРАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

Иако се наставља спор око тога који је облик демократије најпожељнији, највећи део савремене расправе односи се на то како она функционише у пракси шта се подразумева под „демократизацијом“ што значи да постоји широко, чак светско прихватање одређеног модела демократије, које се обично назива *либерална*. Без обзира што у оквиру ове широке категорије постоје супротстављена гледишта, нека најважнија обележја су јасна:

- Либерална демократија је посредни и представнички облик демократије, јер се политички положају стичу успехом на редовним изборима који се заснивају на формалној политичкој једнакости.
- Основ либералне демократије су такмичење и могућност избора. Они се постижу политичким плурализмом, толеранцијом према широком спектру различитих уверења и деловањем сукобљених друштвених филозофија и супротстављених политичких покрета и партија.
- У либералној демократији постављена је јасна разлика између државе и цивилног друштва. Она се одржава постојањем аутономних група и интереса, као и тржишном, односно капиталистичком организацијом привредног друштва.

Либерална демократија, по Фукујами (Yoshihiro Francis Fukuyama), представља „најбољи од могућих алтернативних начина организације људског друштва“ или ако је неко склон Черчиловој формулацији, најмање лош од свих могућих режима. (Фукујама, 1997:351) Модерна либерална демократија захтева јаке институције, независне и одвојене од

државне власти. Подразумева државу у којој ће власт бити концентрисана тако да држава заштити друштво", рекао је чувени амерички политиколог Френсис Фукујама на предавању на Факултету политичких наука. Знатна су неслагања о значењу и значају либералне демократије. Различити теоретичари различито тумаче овај облик демократије. Најзначајнија тумачења су она која су дали:

- Плурализам,
- Елитизам,
- Корпоративизам,
- Нова десница,
- Марксизам.

Либерална демократија може да конституише „крај идеолошке еволуције човечанства“ и „крајњи облик човекове владавине“ и као таква, „крај историје“. (Фукујама, 1997:19)

Плуралистичка идеја може да се прати све од првих либералних политичких филозофа. Термин плуралистичка демократија понекад се равноправно користи с називом либерална демократија за означавање демократског система заснованог на изборном такмичењу више политичких партија. Прецизније, односи се на облик демократије која се исказује у способности организованих група и интереса да изразе народне захтеве и обезбеде осетљивост владе на њих. Због тога се може сматрати алтернативном парламентарном демократијом и било којег облика мајоризације. Карактеристике здраве плуралистичке демократије су следеће:

- широка расподела политичке моћи између супротстављених група, а посебно непостојање елитних група;
- висок степен унутрашње отворености, где су вође група одговорне чланству;
- неутралан владин апарат који је добољно издељен да групама пружа велики број тачака приступа.

Елитизам је настао из критика егалитарних идеја као што су демократија и социјализам. Према овој доктрини, владавина елита је неизбежно и пожељно обележје друштвеног

живота или је пак, жалосна чињеница. Различити теоретичари су заступали прво или друго становиште. Појам елите првобитно је значио и још увек значи највиши, најбољи или изврстан. Када се користи у неутралном, емпиријском значењу, односи се на мањину у чијим рукама су, оправдано или не, концентрисани моћ, богатство и привилегије. Елитизам је пракса или веровање у владавину елите, односно мањине. Нормативни елитизам подразумева да је владавина елите пожељна: политичку моћ треба да поседује мудра, односно посвећена мањина. Представници класичног елитизма придавали су му емпиријски карактер и сматрали владавину елита неизбежном и непроменљивом чињеницом друштвеног живота. У оквиру модерног елитизма развијена је и емпиријска анализа, али знатно критичкија и селективнија када разматра узроке владавине елита. Модерни елитисти, као што је Рајт Милс (Charles Wright Mills), често су је наглашавали не само да би је објаснили већ и да би је довели у питање.

Корпоративизам потиче из фашистичке Италије која је покушала да уједињене управљаче и раднике укључи у процес владавине и створи такозвану корпоративистичку државу. Теоретичари корпоративизма су указали на сличне појаве у најразвијенијим државама света, које су у облику неокорпоративизма, или либералног корпоративизма допринеле настанку низа „трипартитних влада“. Оне управљају преко организација које државним службеницима, групама послодаваца и синдикатима омогућавају да се међусобно директно договарају. Оно што се назива „корпоративни плурализам“ показује трипартитност као механизам помоћу којег се најзначајније групе и интереси у друштву такмиче за обликовање владине политике. Већина аналитичара сматра и да је корпоративизам велика претња за демократију из више разлога.

Настанак *нове деснице* седамдесетих година двадесетог века донео је веома особену критику демократске политике. Она је усредсређена на оно што је названо „демократска преоптерећеност“: парализа политичког система који је изложен неограниченим групним и изборним притисцима. Дакле, теоретичари нове деснице демократију углавном схватају као вид заштите, односно одбране од самовоље владе, а не као средство за спровођење промена у друштву. (Матић, 2002:162)

Марксизам даје изразиту критику плуралистичке демократије. Марксистичко схватање демократске политике укорењено је у анализи класа. Критика либералне теорије

усредређује се на природан сукоб демократије и капитализма. По марксизму, није могуће моћ широко и подједнако распоредити у друштву све док је између класа неједнако распоређена. Марксистичко становиште се тако по много чему поклапа са елитистичком критиком плурализма. Према овим гледиштима, моћ се налази у рукама неколицине, при чему је основна разлика да ли се она сматра за „елиту моћи“ или „владајућу класу“.

Када се данас каже демократија, мисли се на модерну представничку демократију насталу у Европи и САД током XIX века, повремено допуњавану и исправљану облицима непосредне демократије, која се суштински разликује од свог античког узора непосредне демократије.

Иако су Грци измислили демократију, стварни темељи модерне демократије формалноправно су постављени тек после изведених грађанских револуција на тлу Европе, одакле се постепено раширила по целом свету.

Од тада је демократија током протекла два века доживела низ важних промена, постајући преовлађујући или барем пожељан образац политичког режима.

4. СУПРОТСТАВЉЕНА ГЛЕДИШТА И ПРОБЛЕМИ ДЕФИНИСАЊА

Недоречености у схватању демократије настају због разлике између саме идеје и облика које демократија поприма када се институционализује, односно реално примени као концепт друштвеног уређења. Проблеми схватања демократије леже и у различитим нивоима на који индивидуе, појединци схватају, доживљавају своја индивидуална права, односно да ли су и на који начин упознати са својим правом.

Демократија као појам представља занимљиву тему за теоретичаре друштвених наука различитог профила, од Платона и Аристотела па до данашњих дана. Демократија је данас веома популарна као реч, појам, облик политичког режима, политички програм, циљ коме се тежи, идеологија, покрет, зависно како ко демократију свата и које јој значење даје. Може се, без велике резерве, констатовати да у претходној деценији нема чешће употребљаване речи од демократије, не само у научним и политичким расправама, већ и у свакодневном говору обичних људи. Према Карлу Фридриху (Carl Joachim Friedrich), утврђивање значења и значаја појма демократије није лак задатак „јер је демократија вероватно најконтроверзнија реч која се користи у савременим политичким дискусијама“. (Фридрих, 1996:60) Платон је говорио о више облика демократије, али је посебно истицао да је најгори онај облик демократије где не владају закони, него пука већина, која намеће своју *ad hoc* вољу. Од Аристотела је потекла идеја да се ваљаност демократије процењује по томе колико она поштује општа и објективна правила дата кроз законе. У XVIII веку као нужан пратилац дефинисања демократије као владавине већине појављује се захтев да владавина већине мора гарантовати основна права политичких, етничких и верских мањина.

Када су у питању класичне теорије о демократији XVIII и XIX века она се испољава кроз две теоријске опције:

- либерално демократски модел протективне демократије и
- развојну демократију.

Савремени облици демократије се испољавају се кроз демократију компететивног елитизма и демократију плурализма и неоплурализма. Након плуралне и неоплуралне на сцену ступа легална демократија нове деснице и партиципативна демократија нове левице. На крају у XX веку долази до покушаја синтезе савремене демократије у форми демократије аутономије.

На крају указано је на основне слабости демократије, а то су:

- апсолутна једнакост грађана без обзира на њихове многобројне личне различитости;
- где су границе испољавања демократије
- могућности самоуништења демократије доводећи демократским путем на власт најгоре облике аутократије. (Дал, 1994)

Мноштво и разноврсност форми демократије, условило је да је реалније говорити о демократијама него о демократији. (Радоњић, 2015) Да се закључити да је за једне демократија облик владавине, а за друге начин друштвеног живљења и односа у друштву.

На основу тих многобројних разлика, може се рећи да постоје четири основна приступа.

Једни, полазећи од етимолошког значења појма демократије, сматрају да демократије треба да буду “оно што сама реч каже: политички системи и режими у којима народ управља”. (Сартори, 2001)

Други демократију поимају као општи и трајни политички и друштвени регулативни принцип, а не као дефинитивно уобличени, конкретни политички тип или облик политичке организације друштва. Поборници таквог становишта углавном инсистирају на процедуралној страни демократије, то јест на правилима политичке игре којима би се могло постићи оно што је њена крајња, супстанцијална вредност: владавина народа, или барем његове већине, путем ефективне контроле власти или непосредног учешћа у процесу одлучивања (непосредна демократија).

Трећи сматрају да суштинско у демократији јесте то што она омогућава народу да смењује владу по унапред утврђеној, легитимној процедури.

За четврте, демократија је пожељна због тога што признаје различитости и допушта критику. По њима, нити демократија може да пружи више од то двоје, нити је због нечег другог потребна. Постоје, међутим, и теоретичари који ове разлике покушавају да супституишу идејом политичког поретка, погодног за „најбоље могуће одвијање демократског процеса у управљању једном земљом“.

Нису само демократске институције данас на провери. Свет се свде више пита да ли још увек важе основе демократске вредности и да ли се у пракси међународних односа, а не само у појединачним земљама, примењују. На пример да ли и даље важе идеали демократије атинског полиса: једнакост грађана, слобода, поштовање закона и правде? (Хелд, 1997)

Суштина демократије крије се у партиципацији, конкуренцији и конкуренцији приликом избора политичких представника али и њиховој одговорности пред онима који су их изабрали. Џон Кин (John Keane) истиче да је демократија владавина јавности, која јавно просуђује. Другим речима, демократска власт мора бити контролисана и јавно верификована, а са тог становишта. Кин оцењује да се данас у сржи свих демократских режима крије клица деспотије, пошто постоје многи неконтролисани извори државотворне моћи. (Кин, 1995)

Адам Михник (Adam Michnik) упозорава да је демократија и живот у несигурности, са осећањем одговорности за споствене одлуке, јер демократије почива осим на правима и слободама и на дужностима према заједници и на одговорности. Он ту прави разлику између демократије и дуктатуре јер ова друга ослобађа човека од ризика избора и одговорности. (Михник, 1998)

Према речима Џона Дјуија (John Dewey), демократија је начин живота, не само политички облик организације друштва. То значи да се критеријуми за конституисање демократије морају дефинисати шире: у смислу степена материјалног и духовног развоја одређеног друштва и цивилизацијских стандарда дате популације; повезано са остварењем виших потреба које превазилазе егзистенцијални минимум; као способност каналисања и усаглашавања социјалних и политичких тензија, имајући у виду постизање минимума социјалне једнакости и равнотеже међу друштвеним слојевима и индивидуама; мерено

функционисањем друштвених институција у циљу постизања добробити целог друштва и стварањем услова за једнакост свих грађана пред законом, супротно било којој врсти дискриминације, у смислу јавне контроле власти, да би се спречила злоупотреба моћи и најзад, иако не на последњем месту, гарантовање основних људских и грађанских права, која укључују и друштвена и економска права чланова друштва.

Беркова (Edmund Burke) примедба била је упућена човеку који може да „помисли како је његова земља само неисписана хартија по којој може да шара шта год му падне на памет.“ (Берк, 2001)

Плуралистичка друштва претпостављају постојање различитих интереса, политичких разлика, друштвених група и организација независних једна од друге и од владајуће структуре, а самим тим и супростављање и борбу тих група. Старо веровање да грађани могу и треба да теже општем добру пре него задовољењу сопствених циљева постало је много мање одрживо у пракси, и чак, немогуће, јер се "опште добро" расцепкало на индивидуалне и групне интересе. Демократија зато мора да одговори на захтеве који се пред њом постављају.

„Упркос опсежној и темељној анализи сматрамо да још увек преостају питања: да ли актуелни процеси глобализације много више ограничавају могућност демократије него што их отварају.“ (Хелд, 1997:398) Питања о демократији могу да закупе пажњу ако покушамо да одговоримо на њих и ако се осврнемо на то шта су људи некада мислили, долази се до закључка да се ни њихова мишљења нису слагала ни међусобно а ни са данашњим мишљењем. Сви они не могу да буду у праву, и ако бисмо ослучивали демократски прихватајући мишљење већине, били бисмо надгласани. (Рос, 2004)

Управо због разноврсности система који себе називају демократским, због различитих тумачења овог истог појма, због тога што је демократија и добра и лоша, јер иста врста вредности, једнакост или слобода у различито време може да буде рангирана на обе стране процене, идући и у прилог и против демократије. Баш из ових разлога као и многих других који су наведени већ, демократију је тешко дефинисати и свака процена демократије мора да узме у обзир ту сложеност.

5. ЗАКЉУЧАК

У раду је тежња била на дефинисању појма, прегледу настанка и историјског развоја демократије. Дефинисати сам појам „демократија“ је лако разложивши га на „demos“ и „kratos“ то јест на „народ“ и „власт“ и то је у готово свим књигама исто. Али дефинисати суштину демократије, шта она означава и шта се под тим појмом подразумева је комплексно из више разлога јер буквалан превод у овом случају није баш тачан и не говори много. Управо због своје сложености, многим теоретичарима је ово била занимљива тема за проучавање па из тог разлога и постоје многобројне различите дефиниције и теорије о демократији. Прво као идеја, а затим и у пракси реализована у смислу друштвеног уређења, демократија је још у античком периоду почела са стварањем темеља онога што се данас назива основним људским правима. Да би се демократија из теорије успешно применила у пракси, неопходни су одређени услови, тј. повољни економски, социјални, политички, културолошки, историјски, ситуациони чиниоци. Из овога се закључује да се демократија односи на целокупан начин живота друштва и њених чланова. Кроз векове, и изазове који су они са собом носили, сама идеја, принципи, облици као и елементи и начела демократије су временом сазревали, мењали се и прилагођавали потребама друштва. Демократију је тешко објаснити само владавином већине, па се говори да је демократија врло сложен систем односа између државе и грађана у правцу остваривања слободе личности грађана и трансформације државне власти. Демократији се придају различита значења: од система власти маса и облика владавине заснованог на директној и непрекидној народној партиципацији, до владавине већине и система партијског такмичења које се одвија на редовним и општим изборима. Спор око тога да ли је она само облик владавине или начин живота, остаје.

Помоћу различитих модела који су настајали у различитим периодима, лакше је увидети развојни пут саме демократије кроз историју до данас. Међу њих спадају: класична демократија, која представља једини идеалан систем народног учествовања, који данас постоји само у траговима и који се заснива на начелу народне самоуправе; протективна, супротна класичној, у чијем центру је појединац, његови интереси као и његова жеља да се сачува од самовоље власти; развојна, која је заинтересована за проширење домена

учествовања народа и народна демократија , која се фокусира на расподелу класне моћи а циљ јој је да доведе и до економске еманципације. Општеприхваћен модел се назива либералном демократијом и она представља посредну и представничку демократију чији је основ такмичење и могућност избора.

С обзиром на то да плуралисти, елитисти, корпоративисти, нова десница и марксисти имају различита гледишта, долази до спора око тога како либерално-демократски систем заиста функционише. Међутим, као што је већ јасно, то није једино због чега теоретичари долазе у сукоб. Јер оно што се током векова мењало, од Аристотела и Платона па до данас, јесу различите перцепције тога шта је демократија уопште. Мноштво и разноврсност дефиниција, форми, облика условило је да је реалније говорити о демократијама него о демократији.

Иако је популарна као реч, појам, идеологија, циљ, облик политичког режима, демократија ни данас није потпуно развијена и у сталном је процесу јачања и обогаћивања. Из тога се изводи да представља једну динамичну и комплексну категорију, па је управо ово и кључни разлог због ког је тешко дати прецизну и општеприхваћену дефиницију овог појма.

Оно што је сигурно јесте да је демократија извојевала победу над алтернативним облицима владања и да данас готово сви поносно изјављују да су демократе.

ЛИТЕРАТУРА

- Barber, B.R. (1996). Three Myths Concerning Democracy, TOD
- Берк, Е. (2001). Размишљања о Револуцији у Француској. Београд: Филип Вишњић
- Голубовић, З. (2007). Демократија и глобализација. Београд: ЈП „Службени гласник“.
- Дал, Р. (1999). Демократија и њени критичари. Подгорица: ЦИД
- Дал, Р. (1994). Дилеме плуралистичке демократије. Београд: Београдски издавачко-графички завод/ БИГЗ
- Diamond, L. (2008), The spirit of democracy, New York: Holt Paperbacks.
- Inter- Parliamentary Union, (1998). Democracy, It's Principles and Achievement. Geneva: Inter- Parliamentary Union.
- Кин, Ц. (1995). Медији и демократија. Београд: Филип Вишњић
- Касторијадис, К. (2000). Машта, критика и слобода. Београд: Република.
- Лајпхарт, А. (2003). Модели демократије. Београд: Службени лист СЦГ
- Лењин, В.И. (1979). Држава и револуција. Београд: Бигз
- Лок, Џ. (1978). Две расправе о влади. Београд: Младост
- Марковић, Б.С. (1937). Начела демократије. Београд: Француско-српска књижара А. М. Поповића
- Маркс, К. (1979). Капитал. Београд: Просвета
- Матић, М. (2002). Либерализам, популизам и демократија. Београд: Службени лист СРЈ
- Мил, Џ.С. (1988). О слободи. Београд: Филип Вишњић
- Митровић, Д.М. (2017). Увод у право. Београд: Центар за издаваштво и информисање Правног факултета Универзитета у Београду.

Платон (2013). Држава. Београд: Дерета

Радоњић, Р. (2015). Демократија. Подгорица: Центар за грађанско образовање.

Русо, Ж.Ж. (2016). Друштвени уговор. Београд: Филип Вишњић

Сартори, Ђ. (2001). Демократија – Шта је то? Подгорица: ЦИД.

Фридрих, К.Ј. (1996). Конституционализам, ограничавање и контрола власти. Подгорица: ЦИД

Фукујама, Ф. (1997). Крај историје и последњи човек. Подгорица: ЦИД.

Харисон, Р. (2004). Демократија. Београд: ЦЛИО

Хелд, Д. (1997). Демократија и глобални поредак. Београд: Филип Вишњић